

АКСІОЛОГІЯ. ЕТИКА

УДК 17.02

О. В. Вахній

МІСЦЕ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ

Проблема суспільної моралі має прямий вихід на практику суспільного життя. Держава не має права нав'язувати суспільству певну ідеологію, але вона повинна сприяти формуванню високого рівня суспільної моралі, сучасний рівень якої в Україні викликає занепокоєння. Стан, що склався несе певну загрозу національній безпеці держави.

Ключові слова: суспільна мораль, моральні норми, цінності, духовні цінності, право, закон, національна безпека.

Виховувати людину інтелектуально, не виховавши її морально, – означає виростити загрозу для суспільства.

Теодор Рузвельт

Справа належного розкриття проблеми правового регулювання захисту суспільної моралі в Україні та світі, аналіз практики застосування нормативно-правових актів у царині захисту громадськості від явищ, що нівелюють людську гідність, нині без перебільшення є актуальною, тому потребує якнайактивнішого впровадження в життя.

Історичний розвиток українського народу зокрема та цивілізації в цілому, супроводжувався виробленням особливих загальних правил, соціальних інструментів регулювання поведінки кожної людини, які гарантували б збереження соціуму. Найважливішим соціальним інститутом суспільної самоорганізації є мораль. Власній назві термін «мораль» (*moralitas*) завдячує латинському прикметнику *moralis* (такий, що стосується вдачі, характеру, складу душі, звичок), утвореного в свою чергу від давньолатинського *mos* (звичай,

натура, поведінка, а також припис, правило, закон). Мораль формувалась в суспільстві шляхом утвердження позитивної громадської думки й була суспільним мірилом добра і зла. За часів первіснообщинного устрою норми моралі фактично виконували роль правових норм, порушення яких могло призвести до негативних наслідків. З розвитком суспільства поряд з нормами моралі почали з'являтися правові норми, але перші не втрачали своєї ваги. Морально-етична спроможність спільнот та індивідумів, що їх формують, суттєвим чином позначається на особливостях конкретного (в національно- історичному відношенні) громадянського суспільства. Виходячи з цього, найбільш ефективним шляхом побудови правової держави з дотриманням морально-етичних принципів є формування правосвідомості людини на фундаменті усталених культурних і духовних вартостей.

Людське життя пронизане ціннісним змістом. Він є вирішальним елементом світогляду, ідеалом особистості, мірою значущості речей, явищ, подій. Вартості формують соціальні почуття, знання тощо. Стійкі ціннісні орієнтації, уявлення людей про добро і зло, справедливість і несправедливість, совість і сенс життя лежать в основі моральних норм, які визначають форми поведінки членів суспільства. Вони століттями викристалізовувались і знайшли своє відображення у народних звичаях, традиціях і обрядах. Кожна людина, свідомо чи ні, керується ними в повсякденному житті.

Норми моралі не містять деталізованих правил і чітко визначених форм покарання за переступ або ігнорацію. Дотримання залежить, передусім, від внутрішнього переконання людини у моральності чи аморальності власної поведінки або вчинків. Провести межу між індивідуальним і соціальним характером моральних вимог неможливо, оскільки їхні елементи органічно переплітаються. Тут досить значну роль відіграють індивідуалізовані моральні категорії (совість, обов'язок), що спрямовують поведінку людини в моральне русло, формують моральну зрілість, соціальну орієнтованість особистісних вартостей та духовну культуру суспільства й особи.

Духовні вартості та моральні норми становлять фундамент первинних сенсів суспільного буття, є найвищим рівнем регуляції соціальних процесів, формують усталену систему суспільних відносин і зміцнюють соціум. Однією з причин занепаду суспільства є втрата універсальної ціннісної системи, що спирається на вищі духовні та моральні абсолюти. Історичний досвід свідчить: неухильне зростання життєвого добробуту, військової міці та міжнародного авторитету держави залежить від дій світської влади, яка, дбаючи про високий рівень моральності суспільства, узгоджує внутрішню і зовнішню політику з високими духовними ідеалами. Але, як тільки беруть гору розбещеність, неповага та ігнорування етичних норм, суспільством опановують безлад, виродження й всебічний занепад. Духовно-моральна деградація нерідко спричиняла виродження цілих цивілізацій.

Сучасне становище суспільної моралі в Україні викликає занепокоєння. Некеровані соціально-політичні пертурбації уможливили нехтування етичними нормами, традиційними моральними та духовними людськими вартостями, що склалися та формувалися в суспільстві протягом тривалого часу. Девальвація всієї ціннісної системи супроводжується двома негативними тенденціями: соціальною пасивністю значної частини населення (розчарування, песимізм) і крайньою активізацією окремих соціальних угруповань (п'яцтво, наркоманія, блуд, цинізм, злочинність). Нинішній негатив безпосередньо пов'язаний із легкодоступністю до низькопробної теле-, радіо-, відеопродукції, музичних та художніх творів (особливо, навчальних, та тих, що рекомендовані для дітей), друкованих матеріалів, іншої інформації, що впливає на розумовий та психічний розвиток особистості, виховання громадян. Зокрема, надзвичайну загрозу суспільній моралі несе мережа Інтернет. Доступність до мережі зростає, а правові механізми убезпечення і захисту суспільства, особливо дітей, відсутні. Внаслідок цього такі споконвічні вартості, як добро, честь та справедливість нівелюються і відходять на другий план.

Морально-духовні вартості українського народу згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» належать до складових націона-

льної безпеки. Згідно з його вимогами, розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації є пріоритетними для національних інтересів. Вияви ж моральної та духовної деградації, намагання маніпулювати суспільною свідомістю, поширення культу насильства, жорстокості, порнографії, наркоманії, алкоголізму, інших соціальних хвороб закон відносить до загроз.

Одним з призначень держави є формування етичних стандартів суспільного життя. Управлінський апарат та найвищі посадовці не повинні нав'язувати ідеологічні уподобання суспільству, втручатися у приватне життя особи, вимагати певної реакції на явища та події. Основним завданням держави, модель якої закладена в Українську Конституцію, є реалізація прав і свобод людини, які сприяють розвитку суспільства та творчої ініціативи. Попри те, неухильною умовою життя та навіть існування соціуму є дотримання певних етичних норм і правил поведінки. Відсутність таких руйнує суспільство.

Моральні норми знаходять свої вияви на всіх рівнях та у різних царинах суспільного життя. Держава не може стояти осторонь цих процесів. Її завдання полягає у здійсненні діяльності профілактичного і просвітницького характеру, популяризації етичних цінностей, духовних і культурних надбань українців, попередження і недопущення виробництва і розповсюдження продукції та показу видовищних заходів, які завдають шкоди суспільній моралі. Наявність та дотримання норм моралі гарантує суспільну довіру. Їх відсутність обумовлює непрогнозованість поведінки членів суспільства, що породжує тотальну недовіру, війну всіх проти всіх. Тому навіть у ліберальній державі встановлюються певні обмеження на особисту свободу: свободу слова, свободу збирати та поширювати інформацію, свободу підприємницької діяльності, свободу літературної, художньої та іншої творчості. Всі вони закінчуються там, де починається право особи на захист честі та гідності, права споживача та права дітей, необхідність дотримання морально-етичних засад суспільства. Такі проблеми і зумовлюють необхідність виконання державою функції захисту суспільної моралі.

Держава встановлює чи санкціонує право, яке відображає загальнолюдські інтереси, потреби, певні соціальні прагнення і бажання більшості населення, закріплює права та свободи громадян. Особливістю права є не лише вираження та закріплення, а й охорона та захист. Функції держави у сучасному світі визначають як головні напрямки і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями, які характеризують її сутність. До важливих внутрішніх чинників, які покликані забезпечити внутрішню політику держави, належать духовна культура та інформація. Перша має на меті консолідацію нації, розвиток національної самосвідомості, друга – організацію і забезпечення системи одержання, використання, поширення і збереження знань та наукових здобутків.

Під сучасну пору головним завданням урядових структур та патріотично налаштованої громадськості є недопущення побутового практикування, а тим паче поширення, актів приниження національної гідності українців в цілому й окремо взятої особи, зокрема посягань на національні святині, державну символіку, культивування духу нетерпимості, жорстокості, насильства, зневаги до принципів права та моральних вартостей, пропагування українофобії, посягань на територіальну цілісність держави. На жаль, події кількох останніх десятиліть поставили під сумнів увесь попередній досвід людства.

Належна система духовних цінностей і моральних норм є однією з важливих умов забезпечення політичної і соціальної стабільності суспільства. Вона виконує роль імунної системи соціального організму, захищає його від інфікування руйнівними і деструктивними ідеями насильства, упередженої ксенофобії, загрозливого для національної безпеки сепаратизму, моральної розбещеності та безконтрольної уседозволеності. Найвищі цінності формують ядро морально-духовного потенціалу суспільства, духовний стрижень особистості, забезпечуючи її духовну і морально-вольову стійкість, націленість на відстоювання національних інтересів, захист суверенітету і територіальної цілісності України.

Обов'язком держави є чинне переймання справою піднесення культури та духовності українського народу, утвердження здорового способу життя та

належного стану моральності в суспільстві. Пріоритетними в справі виховання українців повинні бути національні та загальнолюдські уявлення про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість, народні традиції, звичаї та етичні норми і правила поведінки, що склалися у суспільстві. Державні інституції зобов'язані аналізувати суспільні процеси й передбачати можливі тенденції, що відбуваються в царині суспільної моралі. Сутністю держави є й забезпечення рівноваги двох моральних інтересів – особистої свободи людини та загального блага. У цьому коридорі є, з одного боку, право на свободу слова, вільне поширення інформації, свободу підприємницької діяльності, а з іншого – вимоги ст. 13 Конституції України, в якій зазначено, що власність зобов'язує (в тому числі і власника ЗМІ) поважати українське законодавство. Одночасно існує і третій вимір цього коридору – це обов'язок держави забезпечити реалізацію ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її честь та гідність визнаються найвищою цінністю. Зрештою, є й ст.13 Цивільного кодексу України, яка вимагає від фізичних та юридичних осіб, суб'єктів підприємницької діяльності забезпечувати у своїй діяльності дотримання морально-етичних засад суспільства. З одного боку, йдеться про інформаційні права і свободи підприємців, з іншого – про межі цих прав, які не є зазіханням на демократію, оскільки мають місце у будь-якій демократичній державі.

Якщо держава, уклавши суспільний договір, – Конституцію України – взяла на себе обов'язки гарантувати ті чи інші права, то чи може вона ухилитися від реалізації цієї своєї функції, яка полягає й у тому, щоб забезпечити захист суспільної моралі?

Цивільний кодекс України, який ще можна назвати Конституцією приватного життя, в частині третій ст. 13-ї взагалі не допускає дії особи, які вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом інших осіб, і зобов'язує (частина четверта цієї статті) юридичну та фізичну особу дотримуватись моральних засад суспільства.

Стаття 15 Основного закону України передбачає, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної, ідеологічної багатоманітності, жодна ідеологія не може визнаватися державною. Ця ж стаття визначає заборону цензури. Право на свободу думки і слова, право вільно збирати, зберігати і використовувати інформацію в будь-який спосіб всім, у тому числі і журналістам, гарантується ст. 34 Конституції України.

Разом з тим стаття 46 Закону України «Про інформацію» вимагає: «Інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини» [3].

Відомо, що в останній період російської окупації, який в сучасній історіографії нарекли «добою радянських часів» існувала цензура. Контроль змісту матеріалів творчих працівників випереджав оприлюднення, тиражування, поширення інформації у ЗМІ та книгодрукуванні. Нині ніхто і ніщо (принаймні формально) не перешкоджає вільному вираженню поглядів, оскільки в Україні жоден державний орган не наділений компетенцією попередньо переглядати матеріали до їх оприлюднення. Щоправда, факти обмеження можливостей журналістської діяльності, тематики теле- та радіопередач з ідеологічного чи політичного поглядів трапляються нерідко, але вони є свідченням відсутності громадянського суспільства в Україні й свідомому небажанні виконувати окремими посадовцями вимог Конституції. Водночас здійснені на замовлення соціологічні опитування засвідчили засудження громадськістю брак соціальної і моральної відповідальності за інформацію, що подається у ЗМІ.

Безсумнівно, свобода інформації передбачає незалежність засобів масової інформації, заборону втручання держави у діяльність засобів масової інформації і зокрема у їхню редакційну політику. Але реалізація права на інформацію не може порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права і свободи (ст. 9, частина друга Закону України «Про інформацію»). Учасники інформаційних відносин зобов'язані поважати інформаційні права інших суб'єктів (ст. 44, частина перша Закону України «Про інформацію»).

Про неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації йдеться у ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». А ст. 4 зазначеного закону (частина друга) зобов'язує друковані засоби масової інформації здійснювати діяльність відповідно до загально визнаних етичних норм, не вживати лайливих, брутальних слів.

Досвід інших країн свідчить: досягнення насправді високих результатів у сфері захисту суспільної моралі можливе лише за умови самоконтролю та саморегуляції. Водночас варто усвідомити, що обмеження, які накладаються в інших країнах на діяльність ЗМІ для захисту дітей, підлітків, молоді від продукції, що завдає шкоди психічному розвитку та моральному здоров'ю і розповсюдження якої заборонено законом, не розглядаються як перешкода чи загроза свободі.

Таким чином, неоднозначність у підходах до розуміння суспільної моралі як правової категорії є каменем спотикання для усвідомлення першочергової необхідності у становленні морального суспільства. Здійснюваний впродовж кількох років систематичний моніторинг друкованої продукції, глобальної мережі Інтернет, ефіру провідних телеканалів та радіостанцій, розміщеної на зовнішніх носіях рекламної продукції, телереклами, фільмів, показ яких анонсується в медійному просторі, та видовищних заходів виявив тенденцію до зменшення кількості порушень чинного законодавства у сфері захисту суспільної моралі у засобах масової інформації. Аналіз ринку рекламних послуг також засвідчив про тенденцію до зменшення кількості правопорушень у цій сфері.

Проте останнім часом роль та вплив значних структур інформації, інформаційних потоків на всі суспільні процеси кардинально змінилися, вони стали провідним засобом певних сил регулювання загальнодержавних і суспільних процесів, засобом маніпулювання громадською думкою, що несе відчутну загрозу суспільній моралі. Деформація суспільної моралі здебільшого означає докорінну деформацію багатьох соціальних інститутів, важку хворобу суспільного організму. Тут мораль виступає чутливим індикатором зага-

льного стану суспільства, громадян, колективу, політичної партії тощо, оскільки здоров'я соціуму визначається насамперед його моральним станом.

Проблема захисту суспільної моралі має стати одним з головних завдань як громадянського суспільства, так і держави.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1.
2. Закон України «Про охорону дитинства» – К. : Парламентське вид-во, 2005. – 24 с.
3. Закон України «Про рекламу» – К. : Парламентське вид-во, 2003. – 26 с.
4. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48.
5. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39.
6. Конституція України – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
7. Цивільний Кодекс України. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. – 664 с.

Вахний А. В. Место государства в системе общественной морали.

Проблема общественной морали имеет прямой выход на практическую сторону жизни людей. Государство не имеет права навязывать обществу определённую идеологию, однако оно обязано содействовать формированию высокого уровня общественной морали, современное состояние которой в Украине вызывает тревогу. Сложившееся положение несёт определённую угрозу национальной безопасности государства.

Ключевые слова: *общественная мораль, моральные нормы, ценности, духовные ценности, право, закон, национальная безопасность.*

Vakhniy A. V. The place of the state in the system of social morality.

The problem of social morality directly influences the practicality of human social life. The state has no right to impose certain ideology to the society, but it must help to create a high level of social morality, the modern state of which in Ukraine causes anxiety. Current situation brings certain threat to the state's national security.

Key words: *social morality, moral norms, values, spiritual values, right, law, national security.*